

Σωτήρης Τσιόδρας

**«Δικαιούμαστε να στεκόμαστε περήφανοι
απέναντι στον υπόλοιπο κόσμο, γιατί εμείς
ως Έλληνες κάναμε αυτό που έπρεπε»**

Σεμνός, ψύχραιμος και γεμάτος ανθρωπιά. Ο Σωτήρης Τσιόδρας, λοιμωξιολόγος και εκπρόσωπος του Υπουργείου Υγείας σχετικά με τον COVID-19, ο οποίος χαιρετίστηκε δικαίως ως ένας από τους κορυφαίους επιστήμονες παγκοσμίως, μιλάει αποκλειστικά στο Blue για την επιτυχημένη εθνική προσπάθεια, τις στιγμές που τον σημάδεψαν ανεξίτηλα, αλλά και για το ελληνικό φιλότιμο που έκανε τη διαφορά.

Sotiris Tsiodras

**“We have the right to show the world we’re proud,
because we Greeks did what we had to do”**

Modest, earnest and brimming with humanity, Sotiris Tsiodras, infectious disease expert and Greek Health Ministry adviser on Covid-19, has been hailed, justifiably, as one of the world’s top scientists today. The Athens University professor speaks exclusively to Blue about the country’s remarkable management of the health crisis, the moments that will stay with him forever, and the Greek spirit that contributed to the nation’s success.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΣΤΗ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΣΑΛΟΥΤΣΗ, ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΚΟΥΤΣΟΥΚΗΣ (EYEON STUDIO)
/ BY STAVROULA SALOUTSI, PHOTOS: EPAMINONDAS KOUTSOUKIS (EYEON STUDIO)

Επί τρεις ολόκληρους μήνες κρεμόμασταν από τα χείλη του και κάθε δραστηριότητα στη χώρα σταματούσε όταν, στις 18.00 κάθε απόγευμα, ο αξιότιμος Καθηγητής Παθολογίας - Λοιμωξιολογίας της Ιατρικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών έβγαине για να μας ενημερώσει για την πορεία της πανδημίας. Με την ιδιότητά του ως επικεφαλής της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων στη μάχη κατά του COVID-19, έγινε η προσωποποίηση της επιτυχημένης πρώτης μάχης που δώσαμε, η οποία και επικροτήθηκε ομόφωνα από τα διεθνή ΜΜΕ. Εκείνος, όλο αυτό το κρίσιμο διάστημα, μας κράτησε με στοργή το χέρι και μας έδειξε ότι η ενσυναίσθηση και η αγάπη για τον συνάνθρωπό σου είναι ό,τι πιο σημαντικό.

Ένας κορυφαίος επιστήμονας με τεράστια αποθέματα αγάπης, ο οποίος, παρά το πολυσέλιδο βιογραφικό του, επέλεξε να επιστρέψει στην Ελλάδα για να προσφέρει στην πατρίδα του. Αυτό ακριβώς δηλαδή που έκανε με τον πλέον εμφατικό τρόπο. Γιατί μπορεί εκείνος να επιμένει ότι έκανε απλώς το καθήκον του, αλλά η σύγχρονη ιστορία τον έχει ήδη καταγράψει ως τον άνθρωπο που χρειαζόμασταν για να μας βοηθήσει να βγάλουμε ξανά στην επιφάνεια τον καλύτερο εαυτό μας. Το μόνο που μένει, πέρα από ένα ευχαριστώ, είναι να σεβαστούμε την επιθυμία του, που δεν είναι άλλη από το να επιστρέψει στην κανονικότητά του και να απομακρυνθεί όσο το δυνατόν πιο γρήγορα από τα φώτα της δημοσιότητας.

Greeks hung on his every word for three months. Every day, activity ground to a halt at 6pm as people tuned in to the daily briefing from Sotiris Tsiodras, Professor of Pathology and Infectious Diseases at Athens University Medical School, on the course of the coronavirus pandemic. As chief of the National Expert Committee in the battle against Covid-19, Dr. Tsiodras came to personify the country’s successful first battle against the pandemic, a victory that was roundly hailed by the international media. Throughout the critical period from the outbreak of the crisis in late February to the lifting of restrictions in early May, he helped reassure the Greek public and taught them that, in such times, the most important thing is empathy and love for the people around them.

A top scientist whose CV runs to many pages, but a man of infinite empathy as well, Dr. Tsiodras chose to serve the needs of his country – and he did so in a most important way. He may insist that he was just doing his duty, but he’s already gone down in the annals of modern history as the person that Greece needed to bring out its best self once more. All that’s left now – apart from thanking him wholeheartedly for his contribution – is to respect his desire to bow out of the limelight and return to his regular life.

Σε αυτή την πρώτη φάση της πανδημίας, η Ελλάδα βρέθηκε να αποτελεί παράδειγμα προς μίμηση. Με τον κορυφαίο Ισραηλινό ιστορικό και φιλόσοφο Γιουβάλ Νώε Χαράρι να δηλώνει χαρακτηριστικά: «Θα διάλεγα την Ελλάδα έναντι των ΗΠΑ για παγκόσμιο ηγέτη ενάντια στην πανδημία». Πώς φτάσαμε, κατά τη γνώμη σας, σε αυτό το πολύ θετικό αποτέλεσμα;

Η Ελλάδα όντως πέρασε πολύ ελαφρά αυτή την πρώτη φάση της πανδημίας. Αυτό αποτελεί μεγάλη επιτυχία και μια καλή βάση από την οποία μπορούμε να ξεκινήσουμε και να απογειωθούμε. Συμπορευτήκαμε όλοι μαζί - λαός, επιστήμονες και πολιτεία. Οι υποδείξεις των επιστημόνων εισακούστηκαν, υιοθετήθηκαν δύσκολες πρακτικές από την ηγεσία του κράτους, οι οποίες τηρήθηκαν από τον λαό, με τελικό αποτέλεσμα να μολύνεται από τον ιό ένα πολύ μικρό ποσοστό του ελληνικού πληθυσμού, λιγότερο από 1% - όπως αποδείχθηκε από τις αρχικές μελέτες αντισωμάτων.

Η ανταπόκριση του κόσμου δεν ήταν μόνο σημαντική, αλλά δείχνει και τις αρετές του λαού μας, που είναι η πνευματική δύναμη, η

Greece has been hailed as a paradigm for its response to the first wave of the pandemic. The distinguished Israeli historian and philosopher Yuval Noah Harari even went so far as to say: "If I had to choose between Greece and the United States for who should be leading the world now, giving us a plan of action, I would definitely choose Greece." How, in your opinion, were we able to achieve such remarkable results?

Indeed, Greece passed through the first phase of the pandemic lightly. It was a tremendous success and a good starting point to build on. We travelled the course together - the public, the scientists and the state. The advice of the scientists found receptive ears. Some very difficult measures were instituted by the country's leadership, and the people followed them, and the result so far is that less than 1 percent of the Greek population has been infected - as evident by initial antibody studies.

The public's response was not just crucial; it also revealed the true character of our people, their strength of spirit, their recognition of the truth and their sense of personal responsibility. When Greeks hear someone and believe them, they respond and support the difficult decisions that need to be made. A lot of factors played a role in this positive outcome, but luck was not one of them. It would wrong our people, who have endured and are enduring much during this period, to say so. For me, it's a matter of culture. Ours is a culture that strives, that fights for a better future, and that recognises truth. It's one in which people care about their fellow human beings. This, in combination with our education and our experiences - even certain traumatic ones from the past - brought out the Greek spirit. I'm not selfishly claiming that we are special people. We're not unique in our accomplishment - other countries also had very good results - but it is an achievement we have the right to show the world we're proud of, because we Greeks did what we had to do.

The New York Times hailed you as a hero and France's Le Figaro said you are the reason why Greece avoided many more deaths. How would you describe your contribution to the national campaign to contain the coronavirus?

I was simply a man who was working daily as conscientiously as possible, together with the rest of the team. I think that the people felt I was a part of them and that, all together, we had to heed instructions and scientific directives and abide by the

αναγνώριση της αλήθειας και το φιλότιμο. Γιατί όταν ο Έλληνας ακούει και πιστεύει στην αλήθεια, τότε συμπορεύεται σε δύσκολες αποφάσεις. Έπαιξαν πολλοί παράγοντες ρόλο σε αυτή τη θετική έκβαση, αλλά όχι η τύχη - μην αδικούμε τον λαό μας, ο οποίος υπέμεινε και υπομένει πολλά αυτή την περίοδο. Για μένα είναι θέμα κουλτούρας. Επισημαίνω απλώς ότι η κουλτούρα μας είναι μια κουλτούρα ανθρώπου που αγωνίζεται, που παλεύει για το καλύτερο, που αναγνωρίζει την αλήθεια και νοιάζεται για τον συνάνθρωπο. Αυτό, σε συνδυασμό με την παιδεία μας και τις εμπειρίες μας, ακόμη και κάποιες τραυματικές του παρελθόντος, έβγαλαν αυτή την ελληνική ψυχή μπροστά. Δεν ισχυρίζομαι εγωιστικά ότι είμαστε ιδιαίτερος λαός. Δεν είμαστε οι μοναδικοί που το καταφέραμε. Και άλλες χώρες είχαν θετικά αποτελέσματα. Αλλά αυτή είναι μια στιγμή η οποία μας δίνει το δικαίωμα να στεκόμαστε περήφανοι απέναντι στον υπόλοιπο κόσμο, γιατί εμείς ως Έλληνες κάναμε αυτό που έπρεπε.

Σύμφωνα με τους New York Times, είστε ένας από τους ήρωες της πανδημίας, ενώ η Le Figaro σας χαρακτήρισε ως τον λόγο που οι Έλληνες έχουν αποφύγει να συνομιλήσουν με τον θάνατο. Εσείς πώς θα εξηγούσατε με απλά λόγια σε κάποιον ποια θεωρείτε ότι είναι η συμβολή σας σε αυτή την εθνική προσπάθεια;

Ήμουν απλώς ένας άνθρωπος που εργαζόταν καθημερινά με όση περισσότερη ευσυνειδησία μπορούσε μαζί με την υπόλοιπη ομάδα. Νομίζω ότι ο λαός με αισθάνθηκε σαν ένα κομμάτι δικό του και ότι όλοι μαζί υπακούσαμε στις επιστημονικές επιταγές και συμμορφωθήκαμε με τα μέτρα της Πολιτείας, τα οποία ήταν απαραίτητα εκείνη τη χρονική στιγμή. Είμαστε όλοι μαζί ήρωες αυτής της επιτυχίας της Ελλάδας. Από την πρώτη στιγμή που βγήκα στην κάμερα, το μόνο που σκεφτόμουν είναι ότι πρέπει να πω την αλήθεια απέναντι στον κόσμο (όπως ήταν γνωστή εκείνη τη στιγμή) και ότι είμαι μέρος του όλου. Όλο αυτό ήταν τεράστιο βάρος και μεγάλη ευθύνη. Κοινωνική ευθύνη, όχι ατομική, γιατί πάντα σκέφτεσαι μήπως πεις κάτι που δεν θα ερμηνευτεί σωστά ή που θα παρεξηγηθεί. Είναι εύκολο να παρεξηγηθείς, ιδιαίτερα όταν υπάρχουν πολλές επιστημονικές αβεβαιότητες τις οποίες προσπαθείς να εξηγήσεις, αλλά δεν είναι σίγουρο ότι θα τις καταλάβουν όλοι. Ο κόσμος πρέπει να κατανοήσει την προσπάθεια της επιστήμης να τις υπερκεράσει. Και νομίζω ότι αυτό είναι ένα από τα μεγάλα οφέλη αυτής της κρίσης. Ότι ο κόσμος θα κατανοήσει πως οι επιστήμονες παλεύουν στην πρώτη γραμμή, εν μέσω αβεβαιοτήτων, και ξεπερνώντας τες προσπαθούν να κατακτήσουν την αλήθεια.

regulations imposed by the state, which were essential at that time. We are all heroes in Greece's success. As soon as I stepped in front of the camera, all I was thinking about was to tell the people the truth as we knew it to be at that particular time, and that I was just part of the whole effort. This was a tremendous weight on my shoulders and an incredible responsibility - a social responsibility, not an individual one, because you're always mindful of saying something that might be misinterpreted or misunderstood. This can happen easily, especially when there is so much scientific uncertainty that you're trying to explain, knowing that not everyone will understand. People need to understand scientific uncertainty and the scientific community's efforts to overcome it. I think that this is one of the greatest benefits of this crisis: that people now understand scientists are fighting on the frontline and that it's only by passing through this uncertainty that they can reach the truth.

One of your most touching bulletins - for yourself, as well as for the viewers - was the one where you explained the importance of helping protect elderly people from infection. Your comments at that briefing belied the stereotype of science being governed by a strict set of rules that leave no room for emotion. Was there a time when the man in you was at war with the scientist?

It is impossible for a person to express everything in their soul while trying simultaneously to uphold the rules of science. My comments on elderly people came from the heart, but they also expressed my scientific desire and the potential I saw to protect them. So, it was a marriage of the two. It was my heart speaking. And I want to believe that finding themselves in my position, most people would speak in the same way. There are people who believe that the elderly have nothing to offer. I believe that elderly people are our identity, that they represent both our own existence in the past and the wisdom of the people who were on this earth before us; they show us the way to the light.

With remarkable academic qualifications like yours - including from Harvard and MIT - you could have gone on to a brilliant career in the United States. Why did you choose to return to Greece and what advice would you give to young students or those who have gone abroad?

I was given a chance to stay in America as a professor at Harvard and I turned it down. The criteria for such a decision are both ideological

«Φοβάμαι τον θάνατο, αλλά ελπίζω σε μια άλλη ζωή. Όχι τόσο τον θάνατο από τον ιό, όσο τον θάνατο τον πνευματικό, τον θάνατο των ανθρώπων που δεν μπορούν να διαβάσουν ένα βιβλίο ή ένα ποίημα, που δεν μπορούν να... κλάψουν ή να τραγουδήσουν, να ακούσουν συναρπαστικές μουσικές, να μυρίσουν πνευματικά αρώματα, που δεν μπορούν να αγαπήσουν».

“I’m afraid of death, although I have hope in another life. I’m afraid, not of death by the virus, but of spiritual death, of the kind of death experienced by people who can’t read a book or a poem, can’t... cry or sing, who aren’t excited by music, who can’t smell spiritual scents, can’t love.”

Μία από τις πιο συγκινητικές στιγμές για όλους μας –και όχι μόνο για εσάς– ήταν οι δηλώσεις που κάνατε για την προστασία των ηλικιωμένων. Κάτι που ήρθε να ανατρέψει το στερεότυπο που θέλει την επιστήμη να ορίζεται ως ένα αυστηρό σύστημα κανόνων όπου δεν χωρούν τα αισθήματα. Υπήρξε κάποια στιγμή όπου ο άνθρωπος συγκρούστηκε με τον επιστήμονα;

Είναι αδύνατον να εκφράσει κανείς όσα έχει μέσα στην ψυχή του, προσπαθώντας ταυτόχρονα να μην αναιρέσει κανέναν από τους επισημονικούς κανόνες που γνωρίζουμε. Οι δηλώσεις μου για τους ηλικιωμένους ήταν μέσα από την καρδιά μου, αλλά ταυτόχρονα εξέφραζαν και την επισημονική μου επιθυμία και τη δυνατότητα που έβλεπα ότι υπήρχε να τους προστατεύσουμε. Άρα ήταν ένα πάντρεμα των δύο. Μίλησε η καρδιά μου. Και θέλω να πιστεύω ότι η πλειονότητα των ανθρώπων που θα ήταν στη θέση μου θα μιλούσαν με παρόμοιο τρόπο. Γιατί κάποιοι θεωρούν ότι οι άνθρωποι μεγάλης ηλικίας δεν έχουν να προσφέρουν στον κόσμο. Για μένα οι ηλικιωμένοι είναι η ταυτότητά μας και αντιπροσωπεύουν τη δική μας υπόσταση στο παρελθόν, τη σοφία των ανθρώπων που ήταν πριν από εμάς σε αυτή τη Γη και μας έδειξαν και δείχνουν τον δρόμο προς το φως.

Με δεδομένες τις αξιοθαύμαστες σπουδές σας –μεταξύ άλλων– στο Χάρβαρντ και στο MIT, θα μπορούσατε να μείνετε και να κάνετε λαμπρή καριέρα στις ΗΠΑ. Γιατί προτιμήσατε να επιστρέψετε στην Ελλάδα και τι θα συμβουλευάτε τους νέους φοιτητές ή αυτούς που έχουν φύγει στο εξωτερικό;

Μου δόθηκε όντως η ευκαιρία να μείνω στην Αμερική, ως καθηγήτης στο Χάρβαρντ, και δεν το επέλεξα. Τα κριτήρια για μια τέτοια απόφαση είναι ιδεολογικά, αλλά και προσωπικά. Πάντα αισθανόμουν την υποχρέωση να προσφέρω στον τόπο που με σπούδασε δωρεάν. Επιστρέφοντας πίσω, αισθάνθηκα πως δίνω ένα κομμάτι από αυτά που κέρδισα στον τόπο μου, στους δικούς μου ανθρώπους. Δεν το μετάνιωσα που ήρθα. Αν είχα μείνει στην Αμερική, θα κέρδιζα συγκεκριμένα πράγματα. Εδώ κέρδισα άλλα, την προσφορά στην πατρίδα, στους πονεμένους ασθενείς, οι οποίοι σε βλέπουν πραγματικά σαν δικό τους άνθρωπο. Χωρίς να περιμένουν τίποτε άλλο παρά μόνο την αγάπη σου και το να συμπάσχεις μαζί τους. Αυτό και μόνο με γέμισε και δεν άφησε το κενό της Αμερικής δυσαναπλήρωτο.

Τι είναι αυτό που προσπαθείτε να διδάξετε στους φοιτητές σας και στα παιδιά σας για τη ζωή και για το αύριο;

Δεν ξέρω αν μπορώ να ονομάσω τον εαυτό μου δάσκαλο. Άλλωστε, όπως λένε, οι άνθρωποι είναι που δίνουν αξία στους τίτλους και όχι οι τίτλοι στους ανθρώπους. Καμιά φορά, χωρίς αυτό να είναι ευθέως αντιληπτό, διδάσκουμε περισσότερο με τα λάθη μας παρά με τη σοφία μας και τις επιλογές μας. Ως δάσκαλος στους φοιτητές μου, θέλω να γίνω ένα με τη σκέψη τους. Να αναζητήσω στις εμπειρίες μου τη δική τους κατάσταση, όταν ήμουν στα δικά τους χρόνια, και τι θα περίμενα να ακούσω από τον καθηγητή μου. Την αναζήτηση της αλήθειας, μια συζήτηση της αβεβαιότητας, μια εμπύκνωση για το μέλλον. Μια μεγάλη αποδοχή στη δική τους αντίρρηση, στη δική τους αμφισβήτηση και ερώτηση. Μια αποδοχή αυτού που πολλές φορές έζησα σε αυτή την πανδημία, του ότι δεν γνωρίζω. Προσπαθώ να αισθανθώ και εγώ μαθητής και όχι καθηγητής. Αυτό νομίζω πως είναι η καλύτερη διδασκαλία. Μια διδασκαλία στην οποία δίνεις μερικές βασικές αρχές και μετά αφήνεις τον άλλο να αναπτύξει μόνος του την προσέγγιση που του ταιριάζει καλύτερα. Θέλω να είμαι συμμετοχος σε αυτή την προσπάθεια και νομίζω

«Τα απλά πράγματα,
τα μικρά, οι καθημερινές
στιγμές είναι αυτές που μας
κάνουν ευτυχισμένους».

“Simple things, small,
everyday moments are
what make us happy.”

and personal. I always felt an obligation to give back to the country that educated me for free. By coming back, I felt I was giving back a part of all the things I had gained to my country and to my people. I don't regret coming back. I would have gained certain things by staying in America; but I gained something different here. I gained the joy of giving back to my homeland, to the suffering patients, who genuinely see me as one of their own, without expecting anything in return apart from my love and empathy. I think that this alone fulfilled me and filled whatever void may have been created by my departure from America.

What do you try to teach your students and your children about life and the future?

I don't know if I can call myself a teacher. After all, they say it's the person who makes the title, not the other way around. I think that sometimes, without this being immediately discernible, we teach others a lot more through our mistakes than we do through our wisdom and choices. As a teacher to my students, I want to think along with them, to use my own experiences to understand their situation, to recall when I was their age and what I expected to hear from my professors: a quest for truth, a discussion about uncertainty, an encouragement for the future. An acceptance of their objections, of their questions, and of their scepticism. An acceptance of what I often experienced during this pandemic, that I don't know. I try to feel like a student, not a teacher. And I really think that this is the best form of teaching; teaching in which you can impart some basic principles and then allow the other person to develop the approaches that suit them best. I want to be part of the effort, and I think students get these things. Now when it comes to family, things are a little more difficult. The bonds are much greater, and that is where you need to be even freer. Sometimes not saying anything at all is better than talking.

Do you encourage them to let their souls soar more than their minds?

These should work in tandem. I believe that our soul is the vital motivating force that pushes us forward. The love for the patient is something that cannot be taught. You have to experience it. No scientific publications can tell you how to hold a sick person's hand or how to approach them with empathy and an acknowledgment that you may be the doctor today, but tomorrow you may be in their place; that we all have the same fate; that today I may be talking about the coronavirus, but tomorrow I may be its victim. You gradually experience such

Κατά τη διάρκεια της καθημερινής
ενημέρωσης από το Υπουργείο
Υγείας σχετικά με την πορεία
του κορωνοϊού στην Ελλάδα
/ During the daily briefing by the
Ministry of Health on the course of
the coronavirus pandemic in Greece

STELIOS MISINAS/REUTERS VIA GETTY IMAGES/IDEAL IMAGE

ότι το καταλαβαίνουν αυτά τα παιδιά. Στην οικογένεια, τώρα, είναι πιο δύσκολα τα πράγματα. Είναι πιο μεγάλοι οι δεσμοί. Και εκεί πρέπει να είσαι ακόμη πιο ελεύθερος. Ίσως καμιά φορά το να μη μιλάς και καθόλου είναι καλύτερο από το να μιλάς.

Ενθαρρύνετε τα παιδιά να αφήνουν να τα οδηγεί πρώτα η ψυχή τους και μετά το μυαλό τους;

Αυτά τα δύο είναι σε συνεργασία. Η ψυχή μας όμως -νομίζω- είναι ο καθοριστικός κινητήριος παράγοντας για να σε προωθήσει προς τα εμπρός. Η αγάπη για τον ασθενή είναι κάτι που δεν διδάσκεται. Τη βιώνεις. Καμία επιστημονική δημοσίευση δεν θα σου πει πώς να κρατάς το χέρι ενός αρρώστου ή πώς να έρχεσαι πιο κοντά του με μια ενσυναίσθηση ότι μπορεί να είσαι σήμερα εσύ εδώ, αλλά αύριο μπορεί να είμαι εγώ σε αυτή την ίδια θέση. Ότι έχουμε όλοι κοινή μοίρα. Ότι μιλάω τώρα για τον κορωνοϊό σε εσάς, αλλά αύριο μπορεί να είμαι και εγώ θύμα του. Τέτοιες καταστάσεις σταδιακά τις ζεις περισσότερο μέσα από τις εμπειρίες σου και την ψυχική σου συμμετοχή. Και βέβαια τον σεβασμό των επιστημονικών κανόνων. Σε καταστάσεις αυτοθυσίας, όμως, οι κανόνες μπορεί να καταργηθούν.

situations through your experiences and your own emotional participation - and, of course, with respect for the rules of science. In situations of self-sacrifice, however, the rules can be abolished.

Something we have noticed throughout this conversation, and which was also evident during those months of listening to you on the television, is your excellent character. Is character a matter of nature or nurture?

We all like it, but praise isn't particularly useful. I never thought I was great, I was just the self I knew, with all my weaknesses and strengths, like any other person. Your character is a combination of your experiences, including the education you received, at home and later at school, your relationship with your own people, your interaction with your environment and how you yourself affect it. That said, the most important part is your own inner state, which needs to come from a sense of inner peace. It is all these things together and many more. The human soul is an abyss, from which we must draw out the good, and contemplate with spiritual freedom those which we should not talk about.

Αυτό που διαπιστώνουμε όση ώρα μιλάμε, όσο και αυτό που μας εκπέμπате όλους αυτούς τους μήνες που κρεμόμασταν από τα χείλη σας, είναι ο εξαιρετικός χαρακτήρας σας. Ο χαρακτήρας ενός ανθρώπου είναι θέμα κληρονομικότητας ή περιβάλλοντος;

Σε όλους μας αρέσει, αλλά δεν είναι ωφέλιμο να μας τιμούν. Δεν σκέφτηκα ποτέ πως ήμουν εξαιρετικός, ήμουν απλώς ο γνωστός σ' εμένα εαυτός μου, με όλες μου τις αδυναμίες και τα προτερήματα, όπως κάθε άνθρωπος εξάλλου. Ο χαρακτήρας είναι ένας συνδυασμός των εμπειριών που έχεις, όπως της εκπαίδευσης που παίρνεις από το σπίτι σου και το σχολείο σου, της συναναστροφής σου με τους δικούς σου ανθρώπους, της αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον σου και τελικά πώς εσύ ο ίδιος ενεργητικά το διαμορφώνεις. Αν και το σημαντικότερο κομμάτι είναι η δική σου πνευματική κατάσταση, η οποία πρέπει να πηγάζει από μια εσωτερική ειρήνη. Είναι όλα αυτά μαζί και άλλα περισσότερα. Η ψυχή του ανθρώπου είναι άβυσσος, από την οποία οφείλουμε να ανασύρουμε τα καλά και να στοχαζόμαστε με πνευματική ελευθερία γι' αυτά για τα οποία δεν πρέπει να μιλάμε.

Είχατε κάποιο πρότυπο μεγαλώνοντας; Κάποιον που να λειτουργήσει ως φάρος, όπως ενδεχομένως συμβαίνει αυτή τη στιγμή με εσάς όσον αφορά τους φοιτητές σας;

Συνάντησα πολλούς ανθρώπους στη ζωή μου που είχαν επιστημονικά και πνευματικά таланτα, ενσυναίσθηση και αγάπη για τον συνάνθρωπο. Αυτοί μου έμειναν πιο κοντά στο μυαλό. Θυμάμαι μια καθηγήτρια στο Χάρβαρντ, μια νοσηλεύτρια στο νοσοκομείο μου, αλλά κι έναν καλόγερο στο Άγιον Όρος. Είχα την ευτυχία να εκπαιδευτώ σε ένα νοσοκομείο το οποίο είχε διακόνισσες για νοσηλεύτριες, που είχαν αυτή την αγάπη για τον ασθενή, την οποία είχαν διδάξει και στους κλινικούς γιατρούς. Όταν πήγα σε άλλα νοσοκομεία, διαπίστωσα ότι αυτό ήταν κάτι που έλειπε.

Με ποια κριτήρια επιλέξατε το ποίημα «Στην απλότητα κρύβεται η ευτυχία» για να μας αποχαιρετήσετε, στο πλαίσιο της τελευταίας ενημέρωσης που κάνατε στα τέλη Μαΐου;

Τα απλά πράγματα, τα μικρά, οι καθημερινές στιγμές είναι αυτές που μας κάνουν ευτυχισμένους. Αυτό το ποίημα εξέφραζε εκείνη τη στιγμή τη δική μου αγάπη προς τους ανθρώπους όλου του κόσμου που υπέμειναν πολλά. Τη δική μου κατανόηση ότι με κοινωνική αλληλεγγύη ξεπερνάς τον φόβο και μπορείς να αντιμετωπίσεις τέτοιου είδους απειλές. Τη δική μου αίσθηση ότι η ευτυχία κρύβεται στη συμπράταση των ανθρώπων στην κοινή τους πορεία. Κρύβεται σε μια επίσκεψη σε μια μονάδα COVID-19, όπου συμμετέχεις περισσότερο με την καρδιά παρά με την επιστήμη, ώστε να ξέρουν οι άνθρωποι ότι είσαι κοντά τους. Ότι στον αγώνα που δίνεις και δίνουν είστε μαζί. Και χαίρονται γι' αυτό. Χαίρονται γιατί καταλαβαίνουν ότι συμπάσχεις, συμπονεείς και συμμετέχεις.

Την ίδια μέρα, στο πλαίσιο του προσωπικού σας απολογισμού, δηλώσατε: «Έλεγα πάντα την αλήθεια. Η αλήθεια δεν μπορεί να γίνει ψέμα και το ψέμα αλήθεια». Γιατί πιστεύετε ότι κάποιοι διαλέγουν τον δρόμο του ψέματος κόντρα στην αλήθεια;

Θέλω να πω και να αποδεχθώ ότι κάποιοι άνθρωποι επιλέγουν μια άλλη εκδοχή των πραγμάτων, ακόμη και αν αυτή με τα επιστημονικά

«Με κοινωνική αλληλεγγύη
ξεπερνάς τον φόβο και αντιμετωπίζεις
τέτοιου είδους απειλές».

“With social solidarity, you
can overcome fear
and face such threats.”

Did you have any role models growing up? Someone who acted as your beacon, just as you may be doing for your students right now?

I've met a lot of people in my life who had scientific and spiritual talents, empathy and love for fellow human beings. These are the people I remember best. I remember a professor at Harvard, a nurse at my hospital, and a monk on Mount Athos. I had the pleasure of training at a hospital that had deaconesses as nurses who had compassion for the patients and taught this to the clinical physicians. When I went to other hospitals, I realised that this was something they were missing.

Why did you choose to quote the poem “Happiness Is Found in Simplicity” in your farewell address to the nation in your last televised briefing in late May?

I believe that simple things – small, everyday moments – are what make us happy. In that moment, this poem expressed the love I felt for all the people of the world who have suffered so much; it expressed my realisation that, with social solidarity, you can overcome fear and face such threats. My feeling is that happiness is hidden in supporting people on our common path. It's hidden in a visit to a COVID-19 Unit, where you participate more with your heart than with science, so that people know you're at their side; in the fact that you and they are in this fight together. And they take joy from this, joy because they understand that you understand them, feel for them and are with them.

In that same address, giving us your assessment, you commented that you always told the truth, and that “truth cannot become a lie or a lie truth.” Why do you think that some choose the path of lies over the path of truth?

I think that some people choose a different version of events, even if the scientific evidence shows it to be false, because it is more satisfactory to them or suits their personal experiences and beliefs. Unfortunately, some of these assumptions are made by “bad and unscrupulous teachers.” As health scientists, we have seen this in the anti-vaccination movement, where there is no admission of the truth that so many lives have been and will be saved by the use of the vaccine. Now, why is this being done, to accept the lie as truth? Perhaps to justify our behaviour, although I don't want to admit to myself that our world works only with the logic of personal interest. Through the process of education, I want to increase our confidence in basic scientific values and truths. But there's also the spiritual truth, that is, to learn to emphasize the good side of things, and not the bad. To magnify only our own personal imperfections in order to approach our own truth, while stressing the good and the positive in others around us. A partial truth is sometimes

κριτήρια φαίνεται να είναι ψευδής, γιατί τους ικανοποιεί περισσότερο ως εκδοχή ή επειδή ταιριάζει με τις προσωπικές τους εμπειρίες και τα πιστεύω τους. Δυστυχώς, κάποιες τέτοιες παραδοχές διαμορφώνονται από «κακούς και ασύνετους δασκάλους». Το έχουμε ζήσει ως επιστήμονες υγείας με την αντιεμβολιαστική κίνηση, όπου δεν υπάρχει η παραδοχή της αλήθειας ότι θα γλιτώσουν τόσες ζωές και τόσοι άνθρωποι με τη χρήση του εμβολίου.

Τώρα, για ποιον λόγο γίνεται αυτό, να αποδεχόμαστε το ψέμα σαν αλήθεια; Ίσως για να δικαιολογήσουμε τη συμπεριφορά μας, παρά το γεγονός πως εσωτερικά δεν μπορώ να παραδεχθώ ότι ο κόσμος μας λειτουργεί μόνο με τη λογική του ατομικού συμφέροντος. Μέσα από τη διαδικασία της εκπαίδευσης θέλω να αυξηθεί η εμπιστοσύνη μας σε βασικές επιστημονικές αξίες και αλήθειες.

Αλλά υπάρχει και η πνευματική αλήθεια, δηλαδή να μάθουμε να υπερτονίζουμε την καλή πλευρά των πραγμάτων και όχι την κακή. Να μεγεθύνουμε μόνο τις δικές μας προσωπικές ατέλειες για να πλησιάσουμε τη δική μας αλήθεια. Να τονίζουμε το καλό και το θετικό στους άλλους και γύρω μας. Η μερική αλήθεια καμιά φορά είναι ημιμάθεια και χειρότερη της άγνοιας. Δεν είναι μόνο το ψέμα, είναι και η παραποίηση της αλήθειας η οποία προβάλλεται. Και αυτό είναι χειρότερο από το ψέμα.

Σύμφωνα με τον Γιουβάλ Νώε Χαράρι, «η πανδημία θα μας κάνει να διπλασιάσουμε τις προσπάθειές μας για την προστασία των ανθρώπινων ζωών. Η κυρίαρχη δηλαδή πολιτισμική αντίδραση στον κορωνοϊό δεν θα είναι η παραίτηση, όπως θα ήταν σε άλλες δεκαετίες, αλλά ένα μείγμα οργής και ελπίδας. Οι κυβερνήσεις που δεν έχουν ως τομέα τους τη φιλοσοφία καλό είναι να επικεντρωθούν στην οικοδόμηση καλύτερης ιατρικής περίθαλψης. Και οι γιατροί, που έτσι κι αλλιώς δεν μπορούν να λύσουν το αίνιγμα της ύπαρξής μας, ας μας προσφέρουν λίγο περισσότερο χρόνο για να φιλοσοφούμε εμείς». Πώς σχολιάζετε την παραπάνω τοποθέτηση;

Μου αρέσει η στρατηγική που προτείνει. Μια περίθαλψη που θα εστιάζει στην ποιοτική φροντίδα και την ασφάλεια των αρρώστων, που θα δώσει χρόνο στον άνθρωπο να αναρρώσει με τα λιγότερα δυνατά «τραύματα», ώστε μετά να σκεφτεί, να γνωρίσει ακόμη βαθύτερα τη ζωή του και να προχωρήσει προς τα εμπρός. Υπάρχει τα τελευταία δέκα-είκοσι χρόνια μια προσπάθεια να οδεύσουμε προς έναν τέτοιο δρόμο όσον αφορά την υγεία μας, με βάση την πρόληψη και τελικά την έμφαση στην ποιοτική ζωή. Η μοντέρνα φροντίδα υγείας εξακολουθεί δυστυχώς να είναι ακριβή. Μακάρι σιγά σιγά να εξισώσουμε αυτές τις ανισότητες και να φέρουμε τις νέες τεχνικές πρόληψης και θεραπείας πιο κοντά στον κόσμο, να υπάρχει ομοιόμορφη πρόσβαση σε αυτού του είδους τη φροντίδα, χωρίς διακρίσεις. Μια φροντίδα υγείας η οποία να μην θα αντιπροσωπεύει σημαντικότερο κομμάτι του προϋπολογισμού, αλλά θα αφορά το κοινό καλό. Δεν μιλάω για την Ελλάδα, αλλά για όλο τον κόσμο.

Ποια ήταν η πιο ανεξίτηλα συγκινητική στιγμή που ζήσατε όλο αυτό το διάστημα; Εκείνη που έμεινε χαραγμένη στη δική σας μνήμη;

Δεν θα ξεχάσω τις στιγμές που βρεθήκαμε μαζί με τους συναδέλφους μας και την ηγεσία κοντά σε κόσμο που είχε ανάγκη να μας δει.

worse than ignorance; it's not just a lie, it's also a distortion of the truth that is being projected. And that's worse than lying.

Yuval Noah Harari writes that “Covid-19 will probably cause us to... double our efforts to protect human lives. For the dominant cultural reaction to Covid-19 isn't resignation – it is a mixture of outrage and hope ... Governments anyhow aren't very good at philosophy. It isn't their domain. Governments really should focus on building better healthcare systems... Doctors cannot solve the riddle of existence for us. But they can buy us some more time to grapple with it. What we do with that time is up to us.” What's your response to these thoughts?

I like the strategy he proposes: a healthcare system that focusses on protecting the sick and providing quality care. Such a strategy would give humanity time to recover with the least possible “injuries”, so that we can then think, examine life more profoundly and move forward. There has been an effort in the last 10 or 20 years in this direction, in terms of health, based on prevention, and with an ultimate emphasis on quality of life. As far as providing the most modern healthcare is concerned, that, unfortunately, is still expensive. I wish we could start slowly and begin to even out the inequalities and bring new techniques of prevention and treatment within reach so that people have equal

Αλλά κι εγώ ήθελα να γίνω μέρος του κόσμου αυτού, κομμάτι του όλου, όπως συνέβη στις περιπτώσεις με τους Ρομά στη Λάρισα, με τους μετανάστες στο Κρανίδι. Εκεί που έπρεπε να μην υπολογίσεις προσωπικά ρίσκα και κίνδυνο. Ενώ υπήρχαν και μέρη στα οποία αισθανόσουν την εσωτερική φωνή των ασθενών που σε καλούσαν να είσαι κοντά τους. Ή τη δική σου εσωτερική ανάγκη να είσαι κοντά τους. Όπως όταν επισκέφθηκα κάποιες ΜΕΘ, ιδιαίτερα στην αρχή της πανδημίας, και έμεινα μαζί με τους ασθενείς. Αισθανόσουν άβολα απέναντι σε αυτές τις ψυχές που δεν μπορούσαν να εκφράσουν ό,τι ένιωθαν. Το μόνο που ελπίζεις είναι να είσαι η φωτεινή παρουσία της ανθρωπότητας απέναντι σε αυτή τη βουβή πραγματικότητα. Είναι πολύ συγκινητικό εκεί και πραγματικά αισθάνεσαι ολότελα αδύναμος και την ανάγκη να αναζητήσεις πνευματική βοήθεια.

Πού πιστεύετε ότι θα μας οδηγήσει αυτή η πανδημία; Στην πολυσυζητημένη παγκόσμια αλληλεγγύη ή στην εθνικιστική απομόνωση;

Μακάρι να είναι η αλληλεγγύη. Αν και δεν το ζήσαμε (παρακολουθούσα με αγωνία τις προσπάθειες της ηγεσίας) ούτε την περίοδο της προσπάθειας για την προμήθεια προστατευτικών μέτρων ούτε τώρα που ανακοινώνονται από χώρες συμφωνίες αποκλειστικής εξασφάλισης φαρμάκων και του εμβολίου. Ελπίζω να αλλάξει αυτή η αντιμετώπιση, είναι μια ευκαιρία να πάμε μπροστά ως ανθρωπότητα, να μη βλέπουμε το μέλλον μέσα από ένα τοπικό, εθνικιστικό πρίσμα. Επιτέλους η ανθρωπότητα να αποδειχθεί -γιατί δεν ήταν- έτοιμη να

access to this type of care, without discrimination. The healthcare system might require a larger part of the budget than it did before, but that would be for the greater good. And I'm not talking about Greece here, but the entire world.

What was the single most touching moment you experienced during this time? A moment that will remain engraved in your memory?

I'll never forget those moments when my colleagues and I and government officials found ourselves with people who needed our presence. I wanted to be a part of these people, part of the whole, as was the case with the Roma in Larissa and with the immigrants in Kranidi. These are moments when you need to put concern for personal risk aside. There were also places where I could feel the inner voices of patients calling out to me, or my own inner voice calling to be with them, like when I visited certain ICUs, especially at the start of the pandemic, and sat with some of the patients. I felt awkward in the presence of these souls who could not express anything of what they were feeling. All I could hope for was to stand like a reassuring presence of humanity in the face of such a mute reality. It is really very touching; you feel completely weak, and the need to seek spiritual help.

Where do you think this pandemic is taking us? To much-touted global solidarity or to nationalist isolation?

I hope it's solidarity, despite the fact that we didn't experience that (I was anxiously watching the efforts of the government) either while

επενδύσει στην ετοιμότητα, να μπορεί για παράδειγμα να έχει δυνατότητες αυξημένης παραγωγής φαρμάκων και εμβολίων για τέτοιες καταστάσεις, για όλο τον κόσμο και όχι για ένα δύο κράτη. Όλο αυτό στο πλαίσιο του non profit και της ανοιχτής πατέντας και όχι του οικονομικού οφέλους εταιρειών ή άλλων παραγόντων. Το εμβόλιο πρέπει να μας φέρει κοντά και όχι να μας απομακρύνει.

Υπάρχει κάτι στο μέλλον το οποίο φοβάστε;

Φοβάμαι το στίγμα, το να διακρίνεις τους ανθρώπους σε μολυσμένους και μη μολυσμένους. Φοβάμαι τη συνωμοσιολογία και το να επικροτεί κανείς τη μερική, όχι όλη την αλήθεια, και ακόμη χειρότερα το ψέμα. Φοβάμαι το να μην έχεις την αντοχή να συζητήσεις και να συνδιαλεχθείς με την επιστήμη, μένοντας προσκολλημένος στη δική σου ιδεολογία. Φοβάμαι τον θάνατο, αλλά ελπίζω σε μια άλλη ζωή. Όχι τόσο τον θάνατο από τον ιό, όσο τον θάνατο τον πνευματικό, τον θάνατο των ανθρώπων που δεν μπορούν να διαβάσουν ένα βιβλίο ή ένα ποίημα, που δεν μπορούν να... κλάψουν ή να τραγουδήσουν, να ακούσουν συναρπαστικές μουσικές, να μυρίσουν πνευματικά αρώματα, που δεν μπορούν να αγαπήσουν. Νομίζω ότι μπορούμε να προβάλουμε ως αντίβαρο την αλληλεγγύη, την ανάγκη για συνεχή αναζήτηση της αλήθειας και την επαναθεώρηση της ίδιας μας της ζωής μέσα από όλη αυτή την εμπειρία. Το να επαναξιολογήσουμε τον εαυτό μας, όχι ατομικιστικά, αλλά να τον δούμε σαν ένα μέρος του συνόλου.

Πώς θα καλωσορίζατε τους επισκέπτες που έρχονται στην Ελλάδα;

Θα τους έλεγα ότι έρχονται σε μια πανέμορφη χώρα, την οποία κι εμείς οι ίδιοι συνέχεια ανακαλύπτουμε. Η χώρα μας είναι ασφαλής και έχει την εμπειρία και τη δυναμική να αντεπεξέλθει στη δύσκολη αυτή περίπτωση. Μια χώρα που βασίζεται στην επιστήμη, όπως απέδειξε στην πρώτη φάση της πανδημίας, και η οποία προσπαθεί με επιστημονικά κριτήρια να βάλει τους κανόνες της αντιμετώπισης του ιού. Μια χώρα η οποία μέχρι τώρα, χάρη σε όλους τους Έλληνες, τα έχει καταφέρει πολύ καλά. Επίσης θα τους επισήμαινα ότι παρακολουθούμε τις εξελίξεις, έχουμε ενισχύσει πάρα πολύ τις υποδομές μας (με πρώτη και καλύτερη την εργαστηριακή διάγνωση), ότι συμμετέχουμε σε όλα τα παγκόσμια πρωτόκολλα θεραπείας και ότι ευχόμαστε πολύ γρήγορα, όταν θα βγει και το εμβόλιο, να είμαστε κοινοί συμμετέχοντες σε αυτή την προσπάθεια εξάλειψης του ιού από την ανθρωπότητα, ώστε να είμαστε ακόμη πιο ασφαλείς. Αλλά και ότι αυτή τη στιγμή παραμένουμε μία από τις ασφαλέστερες χώρες του κόσμου. Θα τους ευχόμουν να περάσουν υπέροχα!

Η Ελλάδα, ο κόσμος όλος, έχουν ανάγκη από ανθρώπους σαν τον Σωτήρη Τσιόδρα. Σας ευχαριστούμε, κύριε Καθηγητά!

we were trying to secure protective supplies or now that countries are announcing exclusive agreements for securing treatments and vaccinations. I hope this attitude changes and that we start seeing all this as an opportunity to move forward as one humanity rather than seeing the future through the prism of local nationalism. I think that humanity needs to prove it's committed to investing in readiness, because it wasn't ready. To increase, for example, the production potential for drugs and vaccinations so that there's enough for the entire world and not just for one or two countries. All of this also needs to be done in the context of non-profits and open patents, and not for the benefit of corporations or other actors. The vaccine should bring us closer together, not push us further apart.

What are you afraid of for the future?

I'm afraid of stigma, of a distinction between infected and non-infected people. I'm afraid of conspiracy theories and of people applauding half-truths rather than the whole truth and, even worst, of applauding the lie. I'm afraid of people becoming intolerant of debate and of exchanging scientific views, and becoming fixated in their beliefs. I'm afraid of death, although I have hope in another life. I'm afraid, not of death by the virus but of spiritual death, of the kind of death experienced by people who can't read a book or a poem, who can't ... cry or sing, who aren't excited by music, who can't smell spiritual scents, can't love. I think that we can counterbalance this with solidarity, with the constant quest for truth and with a re-examination of life itself in light of this entire experience; re-examining ourselves not as individuals alone, but as part of a whole.

How would you welcome visitors coming to Greece?

I'd tell them that they're coming to a beautiful country, one that we ourselves are continuing to discover. Our country is safe and has the experience and the ability to cope with this difficult situation. It is a country that relies on science, as the first phase of the pandemic demonstrated, that is trying to use scientific data to implement rules for the containment of the virus and that - thanks to all Greeks - has done very well so far. I'd also point out that we're monitoring developments, that we've significantly strengthened our infrastructure (and our diagnostic capabilities first and foremost), that we're participating in all the global treatment protocols and that we're hoping that, when the vaccination comes, we'll also be a part of the common effort to eradicate this virus from humanity so that we can be even safer. I'd also mention that right now we're one of the safest countries in the world, and then I'd wish them a wonderful time!

Greece and indeed the whole world needs people like Sotiris Tsiodras. Thank you, Professor!

«Καλωσορίζω τους επισκέπτες μας λέγοντας ότι έρχονται σε μια πανέμορφη χώρα, την οποία κι εμείς οι ίδιοι συνέχεια ανακαλύπτουμε, και ότι αυτή τη στιγμή είναι μία από τις ασφαλέστερες χώρες του κόσμου».

“I'd welcome our visitors by telling them that they're coming to a beautiful country, one that we ourselves are continuing to discover, and that, right now, we're one of the safest countries in the world.”